

Українські гетьмани Бруховецький і Тетеря

Автор:

Іван Нечуй-Левицький

Українські гетьмани Бруховецький і Тетеря

Іван Семенович Нечуй-Левицький

Іван Семенович Нечуй-Левицький

Українські гетьмани Бруховецький та Тетеря

Українські гетьмани Бруховецький та Тетеря

Після гетьмана Юрія Хмельницького на Україні стали два гетьмани. На східній Україні, на чорній раді в Ніжині 1668 року, козаки й народ вибрали гетьманом Івана Бруховецького, на західній Україні, в Корсуні, козацька старшина настановила гетьманом Павла Тетерю. Од того часу Україна розділилась на дві половини по Дніпро: Полтавщина й Чернігівщина зостались під московським царем; Київщина, Волинь та Поділе знов піддались під польського короля. Обидва гетьмани хотіли зіпхнути один другого з місця і забрати в свої руки всю Україну, і разом з ними Москва й Польща вмішувались в українські діла, піддержували кожна свого гетьмана і хотіли силою завоювати собі другу половину України. На Україні почались війни без перестану. Обидва гетьмани з польським та московським військом мережили Україну вповдовж і впоперек, брали городи й села, руйнували, палили, накликали Татар, Поляків, Москалів. Правий, західний берег став пустинею. Народ втікав на далекі степи в Катеринославщину, в харківську, вороніжську губернії, на Дін. Народ назвав сей кривавий час «руїною».

Столицею Бруховецького став Переяслав; столицею Тетері зостав ся давний гетьманський город Богдана Хмельницького, Чигирин. Обидва гетьмани

поглядали завидливими очима через Дніпро і збирали ся напасти один на другого. Бруховецький тихенько розіслав листи по Київщині, в котрих підмовляв народ встати на Ляхів і вигнати їх з України. Тетеря послав Петра Дорошенка за Дніпро. Дорошенко засів в Кременчузі. Бруховецький просив собі у царя на поміч московського війська, Тетеря кликав на поміч польське військо.

Московський цар не дуже квапився, посилати Бруховецькому поміч. Він тоді воював з Польщею і Поляки страшно побили московське військо. В 1661 року, при Кушликах, в Литві польське військо розбило московських воевод Хованського та Ордина-Нащокина. Двадцять тисяч Москалів полягло на місці. Поляки одняли од Москви всю Литву й Білу Русь. Московський цар послав Бруховецькому трохи війська з своїми боярами, та в Січ пять сот Москалів та Донців з Касоговим на поміч запорожському отаманові Сіркові. А тим часом Тетеря послав до короля посланців Гарадзу та Олістратенка і просив, щоб король чим скоріше приходив на Україну з військом. Король хапав ся на Україну, бо в Тетериній гетьманщині вже починав ся проти Польщі страшний народний бунт. Його розпочав в Павлочі паволоцький полковник, Іван, на прізвище Попович. Козаки й народ звали його паволоцьким попом.

Іван Попович був син сьвященника з місточка Ходоркова. Ще в молодих літах він служив у війську Богдана Хмельницького і ходив на Білу Русь виганяти польських панів. За Юрия Хмельницького він уже був полковником в Павлочі, зайнявши місце Богуна, котрий перейшов полковником у Винницю. Але як настав гетьманом Тетеря, Поповичові стало дуже скрутно. Тетеря тяг до Польщі, любив польських панів, знов напустив Поляків та жидів на Україну. Попович ненавидів Польщу, польських панів та жидів, стояв за народ і тягнув до Москви, бо сподівав ся од Москви добра для народа. Він хотів прилучити західну Україну до Бруховецького і послав листи в Київ до московського воеводи, просячи од його помочі. Тетеря дізнав ся про те, що він задумує вигнати Поляків з України ще й передатись московському цареві, оддав його під суд і засудив на смерть. Київський митрополіт Діонизий Балабан та чернець Юрий Хмельницький упрохали Тетерю дарувати йому жпте, вважаючи на його молоді літа. Тетеря помилував Поповича, але з тим, щоб він постриг ся в сьвященника. Не минуло й півроку, а Попович знов почав слати листи в Київ до московського воеводи. Воевода обіцяв послати йому поміч. Попович прибув в Павлоч і його знов вибрали козацьким полковником, не вважаючи на його попівську рясу. Попович підняв повстання проти Поляків. Народ і голота ненавиділи польських панів, не любили й Тетері за його ласку до Поляків і почали приставати до Поповича. В Павлочі вирізали всіх Поляків та жидів. Повстання зайняло ся. Попович розіслав загони і народ почав вирізувати та грабити Поляків та жидів, скрізь в місточках

та в селах. Тетеря зібрав військо і обступив Наволоч. Попович послав просити помочі до Бруховецького, а сам запер ся в Наволочі. Поміч не прийшла і Попович, жалуючи город і людей, сам оддав себе в руки Тетері. Тетеря звелів мучити Поповича: йому терли горячим каменем тімя, прикладали до боків розпечене залізо, а далі поодрубували руки й ноги і покинули його ще живого, а потім спалили його тіло. Се повстання так налякало Тетерю, що він просив, короля, аби як можна скоріше подати йому поміч і привести польське військо на Україну.

Після Покрови, 8. жовтня 1663 року, польський король Ян Казимір прийшов на Україну і став у Білій Церкві, за шістьдесять верстов. од Киіва. Ян Казимір тільки що одвоював од московського царя Олексія всю Білу Русь і тепер хотів одібрати і всю Україну. В короля було небогато війська, але до його пристали Тетерині козаки, йому послав Татар і кримський хан. В Білу Церкву прибув до короля гетьман Тетеря і з ним тринадцять полковників, вірних королеві; між ними були: Ханенко, Милешко, Гоголь, Богун та Гуляницький. Духовенство прислало од себе привитати короля архимандрита Гедеона-Юрія Хмельницького. Саме тоді вибрали в Києві митрополіта Йосифа Тукальського. Королю се не зовсім сподобалось. Тукальський не любив Польщі. В Києві сидів в той час архиерей Методий, приятель Бруховецького, а ще більший приятель московського царя, котрий, хотів навіть настановити його київським митрополітом. Методий писав в Москву про все, що робилось на Україні. Він зараз дав звістку в Москву, що польський король прийшов в Білу-Церкву і просив царя, щоб він, як можна скоріше, прислав на поміч Бруховецькому московське військо. Тимчасом, 13. листопада перед пилипівчаним пущенням, король з козаками та з Татарами дійшов уже до самого Дніпра, став у Ржищеві над Дніпром і почав перевозити своє військо за Дніпро. Татари переплили через Дніпро коло Трипілля, по своєму звичаю, держачись за кінські хвости. Бруховецький стрвожив ся, слав до царя лист за листом, щоб цар скоріше прислав на поміч військо, а цар помочі не посилав. Князь Ромодановський, котрий стояв з московским військом в Білгороді на українській границі, розпустив Москалів до дому. Натомісьць з Москви приїхав до Бруховецького царський посланець, Башмаков. Він привіз гетьманові умову, написану ще гетьманом Юрием Хмельницьким і велів гетьманові підписатись на тій умові і сповнити її. В тій умові був один пункт, в котрому говорилось, що гетьман повинен збирати податки на Україні і одсилати в царську казну. Гетьман і старшина довго сперечались, але мусіли підписатись. Башмаков пригадав ім, як сьвятий апостол Павло сказав: «Раби повинні покорятись своїм владикам». Козаки стали вже царськими рабами...

Окрім того Башмаков передав гетьманові царський приказ, щоб він позаписував на папір всіх козаків, міщан, селян, їх землю, хуторі, млини, пасіки, худобу, щоб

по тих записах з усього збирати в царську казну податки. Бруховецький говорив, що польський король перевозить військо через Дніпро, що біда висить над головою, записувати людей та землі тепер ніколи. Одначе нігде було дітись, коли так щедро поступив ся цареві. Гетьман мусів обіцяти окрім того, що він буде харчувати московских воевод і їх військо, що цар насадив в кожному українському городі: він записав на кожного московського воеводу по млинові на двоє коліс (добрі були животи в московських воевод!) полковникам по пятьдесят восьмачок, підполковникам та майорам по двадцять пять, капітанам по двадцять, прапорщикам по десять, москалям по чотири восьмачкі житнього борошна на рік. А війська на поміч гетьманові все таки не прислали з Москви...

Тим часом настала зима. Після Різдва 1664 р. король стояв уже за Дніпром. З ним йшли значні польські воеводи Чарнецький та Маховський. В короля було небогато війська. Щоб запобігти ласки в українських селян, король викупив з неволі Татар українських бранців і пускав на волю.

В Київщині почали ся повстаня проти короля і Тетері. Його підняв славний запорожський атаман Іван Сірко. Сірко не любив Польщі та польских панів, не любив і Тетері за те що він тягнув до Поляків. Він був дуже прихильний до простого народу і ждав од московського царя добра для народа. Сірко стояв за царя і хотів привернути цілу Україну до Бруховецького. Цар прислав в Січ, на поміч Сіркові, Косогова. Поміч була невелика. Косогов привів всього-на-всього тридцять донських Козаків та шістьдесят Калмиків, дикого народу, що живе аж коло Каспійського моря.

Сірко кинув ся в Крим, щоб не пустити Татар на поміч королеві, взяв Перекоп, спасав його, почім зачав пльондрувати татарські села під Перекопом, понад Дніпром та Дністром, побив велику силу Татар, набрав всякого добра і кинув ся на Поділе на річку Бог... Селяни й Козаки зачувши про Сірка, кинулись на Поляків та на жидів, начали їх вирізувати та грабити. Брацлавський та Кальницький полк. Могилів, Рашків, увесь уманський повіт одкинулись од короля і піддались під московського царя Сірко задумав одняти од Тетері всю правобічну Україну і оддати цареві.

В кінци мая Чарнецький з Тетерою напали на Бруховецького, били ся з ним цілий день од ранку до самоге вечера.

Вступаючи в гетьманщину Бруховецького, Поляки не набрали з собою доволі харчів та сіна для коний. Вони сподівались достати собі запасів, завоювавши

українські городи, але вийшло інакше. Городи не здавались. Харч та сіно прийшлося добувати силою, одніматися в людей по селах. Козаки Бруховецького напали на Поляків, однімали вози з хлібом та з сіном і вбивали польських жовнірів. Полякам прийшлося брати городи силою, а таких городів було мало не триста.

Поперед усього Поляки напали на Воронкове, ограбили його й спалили. Потім вони обступили Боришполь і почали кидати в город бомби. Город загорівся. Боришпольці ждали на поміч московського війська, а військо не приходило. Тоді духовенство подало раду, оддати город. Ворота одчинилися. Поперед усіх вийшло духовенство, а за ним вийшли Боришпольці; вони вели з собою звязаного сотника Собу і оддали його Полякам. Соба не хотів оддавати города Полякам і давав раду стояти проти Поляків. Поляки не зачіпали людей, не кинулись різати, але забрали весь хліб в городі.

Була страшна грязюка. Польське військо на силу тяглося далі до Остра. Остер стояв в кутку над Десною і маленькими річками Остром та Папроком, там де вони вливаються в Десну. По один бік города було страшне болото, по другий бік стояла твердиня. Вода в той час дуже прибула і підтопила город. Взяти город було дуже трудно, але на щастя Поляків зразу вдарили морози та такі здорові, що через кілька днів можна було ходити по льоду. На Миколи Поляки накидали по льоду хворосту і почали підступати під город, а військові слуги кинулись по селах, порозбірали хати і почали ставити мости. Через мости покотили гармати і почали бити на город; піше військо полізло через вали. Козаки одбили Поляків, але опівночі втікло з города московське військо. Король обіцяв помішувати Остерців, як вони самі оддадуть город; він став на квартирі в передмісті, в одній хатині, розпустив військо на квартирі по селах на одпочинок. Так Поляки стояли цілі Різдвяні свята. Вони ждали, поки минуть страшні морози, котрі вдарили несподівано.

Тим часом друга половина польського війська, під рукою польського воеводи, споляченого Українця, Чарнецького, пішли на другий бік од Остра забирати городки та села. До Чарнецького пристали козацькі Тетерині полковники Богун та Гуляницький. Поляки взяли Ромен. В Ромні люде випустили московське військо й самі повтікали, покинувши хати пустками. За Ромном поздавались і другі городки та села не стільки Полякам, скільки Богунові, котрого ймення було славне між козаками.

Одно Манастирище довго не оддавалось. Поляки взяли його, ограбили людей і оддали в полон Татарам.

Набравши в полон українських людей, Татари більше не хотіли помагати королеві і пішли собі в Крим. Король просив їх зістатись Татари не послушали. Тоді король послав звати до себе Тетерю, котрий стояв за Дніпром. Тетеря, доставши од короля приказ, перейшов через Дніпро і простував до короля з своїми козаками через Прилуки.

Зараз після Різдва, 1664 року, король Ян Казимір задумав іти просто на московське царство і виступив з військом з Остра. Поляки поминули Ніжин, бо в Ніжині була дуже сильна твердиня, і прямували до грядиці московського царства. По дорозі трапилось над самою Десною місточко Солтикова-Дівка. Кругом місточка були насипані вали, обгорожені частоколом. Кінець місточка стояв замок, збудований кругло на спосіб місяця-молодика. З трьох боків замку текла річка. В тому місці вода ніколи не замерзала, бо на дні ріки було багато джерел. Замок і місточко були в руках одного Донця, на прізвище Трикача. Козаки затопили порони в воді і думали витягти їх тоді, як прийдешь ся втікали од Поляків.

Корольовий трубач приїхав до валу і закричав, щоб козаки оддали Полякам місточко. Козаки крикнули, що Солтикова-Дівка залежить не од короля а од царя. Трубач од'їхав і знов приїхав вдруге. Козаки почали на його стреляти. Тоді король звелів Полякам наступати на місточко. Було вже над вечером. Загрімели гармати. Дим підняв ся хмарами, аж на дворі стемніло. Кулі полетіли в місточко. Поляки полізли на вали. Козаки так почаствовали їх шаблями, що Поляки одступились од валів. Козаки вискочили зза валів і почали бити Поляків. На дворі почало смеркатись. Поляки покотили поперед себе застави з колодок, щоб заслонити себе од козацьких куль, але козаки знов одкинули Поляків. Вже настала ніч, а битва тягла ся. В той час, як козаки бились на валах, польські військові слуги пішли шукати на річці броду і натрапили на затоплені порони. Слуги перекопали греблю. Вода шубовснула в прокіп і порони виринули з води. Поляки скочили на порони, і підплили під самий замок і почали рубати частокіл. В замкові були самі молодіці та діти, котрих сховали там козаки. Прислуги дали знати в польський стан. Польські жовніри напали на замок, прикотили тарани і проломили таранами стіни. Козаки почули, покинули вали і побігли в замок спасати жінок та дітей, але опізнились.

— Згода! просимо милости! — закричали козаки.

Поляки обіцяли помилувати їх, як вони здадуться їм. Козаки одчинили ворота: «Нема вам милости!» закричали Поляки, вскочивши у ворота темної ночі, і почали рубати в пень козаків, жінок і дітей.

Один польський капітан хотів спинити одубілих Поляків, але його скалічили. Десять тисяч народа вирізали польські жовніри. Трубач упав з простреляним горлом.

Після такої кривавої дії король рушив на Сосницю: в Сосниці не було полковника; війська було небогато, і козаки самохіть оддали город королеві. З Сосниці король пішов на містечко Нові-Млини. В Нових-Млинах зовсім не було війська: воно й не оборонялось. Поляки перейшли через його і за містечком розспяли шатри і розіклали багаття. Один польський воевода Пражмовський віз з собою багато гроїпий дорогої посуду од королівського стола і всякі папері. Він став на ніч в містечку. Про се довідав ся конотопський сотник Нужний і з своїми козаками несподівано вскочив в містечко. Пражмовський ледві встиг вискочити і втікти, а всі гроші, дорога королівська посуда, папері, навіть військова срібна чернильниця, все попалося в козацькі руки.

Король хотів іти на Батурин, де стояв Бруховецький з головним козацьким військом, але королівські посланці довідались, що в Батурині велика твердиня і багато війська. Король покинув Батурин і рушив на Путивль. Тут Поляки довідались, що туди прийшло свіже московське військо, і король повернув до Глухова.

Глухів був крайній український город, недалеко од границі московського царства. Взавши Глухів, король міг набігти на московське царство. Він звелів взяти Глухів. Ставши станом за кілька верстов од Глухова, король звелів Чарнецькому з пішим військом та з гарматами йти на приступ.

Кругом Глухова йшли два вали і два рови. Козаки поправили вал і були готові битись на смерть. В городі були козаки глухівської сотні під рукою Дворецького і генерального судді Животовського, було трохи московського війська. В город збігло ся багато людей з околиці, щоб сховатись од Поляків. Чарнецький підступив під город. Поляки з трьох боків вдарили на Глухів. Проти самих воріт вони насипали шанець, поставили на його гармати і почали кидати в город кулі. Піше військо з двох боків полізло на вали. Козаки одбились од Поляків, вискочили за вали і прогнали їх. Тоді король звелів підкопатись під город. Поляки

почали підкопуватись під землею двома рукавами: один рукав вели під одну браму, а другий під другу браму. Вони хотіли накласти в ті рукави пороху й зірвати брами та вали і через зірване місце кинутись в город. Як рукави були вже готові, Поляки вкотили туди кілька десятків бочок пороху. В одному рукаві запалили порох. Зірвали одну браму і частку вала. В проломане місце на валу кинулась польська піхота. Поляки лізли на вал, втикали там польські знамена, рубали частокіл, але козаки скидали їх з вала в рів. Поляки летіли сторч. Козаки стреляли на них зверху з рушниць. Ті що повтікали, розказували, що вони через частокіл бачили другий такий самий вал, котрий було трудно взяти, так як і перший. Тисяча Поляків була вбита на валах, і вони мусіли одступитись.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Купить: https://tellnovel.com/ru/nechuy-levic-kiy_-van/ukra-ns-k-get-mani-bruhovec-kiy-teterya

Текст предоставлен ООО «ИТ»

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию: [Купить](#)